

İSLÂM TOPLUMUNDA GAYRİMÜSLİM AZINLIKLAR*

Fazlur RAHMAN

Çev: Doç.Dr. Levent ÖZTÜRK

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

GİRİŞ

Thomas Michel, müslümanların çoğunlukta olduğu toplumlarda yaşayan gayrimüslimlerin haklarını güzel bir üslupla kaleme aldığı makalesinde (JIMMA, VI/1), yaşadıkları toplumlarda gerek çoğunluk gerekse azınlık konumunda bulunan bütün müslümanların çeşitli açılardan derinlemesine ele almaları gereken bir konuya değinmiştir. Çoğunlukta müslümanları, bu sorun tam anlamıyla onları ilgilendirdiği için, azınlıktaki müslümanları ise, çoğunluğu gayrimüslim olan bir toplumda azınlık konumunda oldukları için zikrettim. Zira bunların kaderi, müslüman toplumlarda azınlık olarak yaşayan gayrimüslimlerin-kine benzemektedir.

Thomas Michel'in makalesi oldukça kapsamlıdır. Makalesinin ilk bölümünde Michel, çoğunluğu oluşturan bir toplumun, idaresindeki azınlıkla ilişkilerinin tabii yapısı ile ilgili ortaya koyduğu bazı temel konuları ele almıştır. Özellikle de müslüman çoğunluğun idaresi altında bulunan azınlıkla ilişkilerini söz konusu etmiştir. Michel, pek haklı olarak azınlığın, çoğunluk karşısındaki eylem özgürlüğü taleplerinde ancak belirli bir sınıra kadar gidebileceğinin altını çizmektedir. Yazar, ayrıca azınlığın, çoğunluğun iç işlerine karışmasının yersiz olduğunu da

* [Bu makale, Thomas Michel'in, İSTEM'in bir önceki sayısında tercümesini (İSTEM, I/2, Konya 2003, s. 179-193) sunduğumuz "İslâm'da Gayrimüslimlerin Hakları: Başlangıç Yazısı" isimli makalesine cevap olmak üzere JIMMA'da (Journal Institute of Muslim Minority Affairs, VII/1, London 1986, s. 13-24), "Non-Muslim Minorities in an Islamic State" adıyla yayımlanmıştır. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere bilimsel tenkit mantığına katkı sağlamak üzere aynı konu etrafında yazılan bir dizi makalenin tercümesinden oluşan çalışmamızın diğer bir parçası olan bu yazı, her ne kadar geçmiş yıllarda Adil Çiftçi tarafından tercüme edilmiş ise de (İslâmî Yenilenme: Makaleler II, Ankara 2000, s. 99-116) bazı cümle atlamaları ve bir takım dil kusurları sebebiyle yeniden ele alınması gerekli görülmüştür. Makalenin Thomas Michel'in makalesine cevap olarak yazılmış olması dolayısıyla konunun bir bütün halinde anlaşılması için birbirini takip eden bir bağlamda sunulmasının da daha faydalı olacağı düşünülmüştür. Diğer yandan Fazlur Rahman, bazı ayetlerle ilgili atıfları: metin içinde sunup dipnot gösterme gereği duymamıştır. Tercümede yer alan dipnotlar tarafımızdan konulmuş olup [... ç.n.] biçiminde gösterilmiştir. ç.n.]

belirtmektedir. Bununla beraber, pek yerinde olarak çoğunluğun, azınlık karşısında özgürlüklerini yaşayıp inisiyatiflerini kullanırken de gidebileceği bir sınıır olduğunu ifade etmektedir.

EVRENSEL DEĞERLER

Bence, hiçbir çoğunluğun ya da azınlığın ihlal edemeyeceği kesin prensipler ve değerler vardır. Bir hümanist, bu değer yargılarının seküler insancıl temellere dayandığını düşünüyorsa da aslında bunlar, ilahî dinlerde, çok açık bir şekilde ilahî emirler olarak yerleşmiştir. Örneğin, hiçbir insanın diğer bir insanı öldürme hakkının olmayışı, tüm bireylerin en doğal haklarından birisidir. Bu yüzden Kur'an-ı Kerim, "Adalete aykırı olarak bir insanı öldüren kişinin, tüm insanları öldürmüş; bir insanı kurtaran kişinin de tüm insanları kurtarmış gibi olacağını (Mâide 5/32)" ifade eder.¹

Yukarıda serdettiğimiz fikirlerine ilave olarak Dr. Michel, bunları uygulamanın tabii hakları olduğu şeklinde klasik bir iddiaları olsa da dinsel ritüelleri zaman zaman diğer toplulukların hassasiyetleriyle çatışma noktasına gelen kimi dinî grupların mevcut olduğunun altını çizmektedir. Ancak, bunun da ötesinde çeşitli dinler arasında, temel ilke farklılıkları sorunu ortaya çıkmaktadır. Böylesi durumlarda, herhangi bir dine mensup bir kişinin bir diğer din mensubuyla karşı karşıya geldiğinde, kendi dinî grubunun mu, yoksa diğerinin mi değer yargılarına tâbi olacağı hususu sorun olmaktadır. Meselâ, ister barış ister çatışma bağlamında olsun bir müslümanla bir hristiyan yüz yüze geldiğinde müslüman, hristiyandan kendi dinî değer yargılarına göre davranmasını ve "öbür yüzünü çevirmesini" mi beklemeli; yoksa bu kişi, İslâm'ın temel prensiplerine uymak, bağışlama ve fedakârlık ölçülerine inanmakla birlikte, "lex talionis: kisas" uygulaması hakkını mı korumalıdır?

Farklı dinlerin apayrı normları, son derece nazik problemler yaratabilir. Biraz önce sunduğum hristiyan ve müslüman örneği, pratikte belki de büyük bir önemi haiz değildir. Ancak, hindu olmayanları kirli (mlech), dolayısıyla kaçınılması gereken varlıklar olarak gören Hindu etiği örneğini ele alınız. Görünen o ki, hinduların ahlâk sistemlerinde temiz ve kirli konusu en temel fikir olarak yer almakta ve tüm Hindu etiği bu kabul üzerine bina edilmiş bulunmaktadır. Böyle bir değerler bütünü kabul eden ve samimiyetle uygulayan bir hindunun, diğer din mensuplarıyla meselâ müslümanlar ya da hristiyanlarla nasıl bir araya gelebileceği hususu, gerçekten çözülmesi zor bir konudur. Yine, yahüdilerin "Tanrı tarafından seçilmiş topluluk" oldukları ve Tanrının yahüdi olmayan toplumlara ikincil, hattâ tâli bir tarzda yaklaştığı iddiaları da, değişik dinler tarafından müntesiplerine sunulan farklı etik değerler türüne ait bir örnektir.

Bir önceki paragrafta vurguladığım bütün bu mülâhazalardan ötürü tüm din mensupları, hümanistler ve herhangi bir dine mensup olmayan kimseler

¹ [Bu âyet-i kerime, evrensellik boyutu yönüyle Araplardan önce İsrâiloğullarına da emredilmiş olması hasebiyle önem arz etmektedir. "Bunun için İsrâiloğullarına şöyle emrettik: Kim bir kimseyi bir kimseye veya yeryüzünde bozgunculuğa karşılık olmadan öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de onu diriltirse (ölümden kurtarırsa) bütün insanları diriltmiş gibi olur." (Mâide 5/32). ç.n.]

tarafından evrensel bir şekilde kabul edilen bazı temel değerlerin var olması ve kutsal kabul edilmesi şarttır. Thomas Michel'in, müslümanların dikkatine sunduğu detaylara geçmeden önce Kur'an ve Sünnet'in diğer dinî gruplara karşı tutumuna dair anlayabildiğim ölçüde bir bilgi sunmanın uygun olacağı kanaatindeyim. Bunu yaparken İslâm'da hukuksal gelişmeler hakkında birkaç hususa temas edip müslümanların tarihteki uygulamalarına ait bazı noktalara işaret ettikten sonra Dr. Michel tarafından ileri sürülen yedi hususun² kısa bir analizini sunacağım.

İSLÂM'IN DİĞER DİNLERE YÖNELİK TUTUMU

Kur'an-ı Kerim söz konusu edildiğinde, tartışma konumuz bağlamında hatırlanması gereken en temel nokta, bu kitabın daha önce insanlığa gelmemiş yepyeni bir şey olduğunu asla ifade etmediği hususudur. Aslında, hristiyanların ve yahûdilerin Allah'ın ve hakikatin inhisarlarında olduğu şeklindeki iddialarının aksine Kur'an-ı Kerim, başlangıçtan itibaren, ilahî yol göstermenin evrensel olduğunu ve hidayete sevk etme noktasında Allah'ın belirli bir milleti diğerlerine tercih etmediğini açıkça beyan etmiştir. Bu, Kur'an-ı Kerim'in apaçık bir doktrindir. Bu görüşün dayandığı gerekçe, Allah'ın ve zaman zaman insanlığa gelen bütün rehberler ile vahiylerin kaynağının bir oluşudur. Bu rehberlik kaçınılmaz bir gelişme ve ilerleme göstermiş olmakla birlikte özünde tüm peygamberler tarafından getirilen her yol gösterme, aynıydı; yani tek Allah inancına dayanıyordu. Bu yüzden, görünen o ki, Kur'an-ı Kerim, Allah'ın birliği fikrinin aynı zamanda insanlığın birliği temel fikrini telkin ettiği anlayışındadır. Bu nedenle, Kur'an'a göre insanlığa gelen mesajların tamamı evrenseldir. Muhammed'den (s.a.) önceki peygamberlerin mesajlarının sadece bir bölgeye mahsus olup yalnızca Kur'an'ın mesajlarının evrensel olduğu fikri doğru değildir. Kur'an'ın müslümanlara, bütün ilahî mesajlara ve Allah'ın gönderdiği peygamberlere inanmaları gerektiğini söyleyip bazıları lehine diğerlerini dışarıda bırakmamalarını tavsiye etmesinin sebebi budur.

Kur'an-ı Kerim bu bağlamda kendi hakikatlerinin, önceki mesajlardan daha mükemmel ve daha gelişmiş olduğunu iddia etmekle birlikte onların sunduğu gerçekleri de kabul eder. Kur'an önceki toplumlara, yani yahûdilere ve hristiyanlara bir kısım hakikatlerin verildiğini söylerken bir yandan da kendisini, vahyolunmuş önceki kitapların koruyucusu (müheymin) addeder.³ Lâkin Kur'an, bununla da yetinmez. Yirmi ikinci sûrede [Hac sûresinde] cihada izin verildiğini ilk kez ifade ederken (yani, Mekke'deki evlerinden ve vatanlarından Allah'a

² [Fazlur Rahman, makalesinde Thomas Michel tarafından ileri sürülen görüşleri yedi ana noktada toplayıp bunlara cevap vereceğini ifade etmekle birlikte bunlardan altısını ele almıştır. Anlaşılan o ki, Fazlur Rahman, Michel'in makalesinde ele aldığı, Ehl-i Kitap, Din ve Gayrimüslimler, Hak Talebi, Ayrımcılık, İbadet, Dininden Döndürme ve Din Değiştirme, Evlilik ve Aile konularından sonuncusu hariç diğerlerine cevap vermeye çalışmış; ancak son konuya değinmeden makalesini tamamlamıştır. Krş. İSTEM, 1/2 (Konya 2003), s. 186-190. ç.n.]

³ [Müheymin kelimesi Kur'an-ı Kerim'de iki yerde geçmekte olup, birincisi "korumak üzere" anlamında (Mâide 5/48) diğeri ise "koruyan, emniyete kavuşturan" anlamındadır (Haşr 59/23). Fazlur Rahman'ın atıfta bulunduğu birincisi âyettir: "Sana da, daha önceki kitabı doğrulamak ve onu korumak üzere hak olarak Kitâb'ı gönderdik. Artık aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet..." ç.n.]

inandıkları için sürülen müslümanlara haklarını geri almak, kendilerine ait evlerine ve vatanlarına geri dönmek üzere savaşıma iznini verirken) şöyle der:

“Eğer Allah, bir toplumu diğerleriyle engellemeseydi manastırlar, kiliseler, havralar, mescitler yerle bir olup giderdi. (Hac 22/40)”

Bu âyetten, Allah adına inşa edilmiş olan ve Allah'ın adının zikredildiği bütün bu mekanların saldırılara karşı korunması gerektiği açıkça anlaşılmaktadır. Bu yüzden Kur'ân-ı Kerim, hem bütün mukaddes kitapların ve hem de Allah'ın isminin zikredildiği tüm mekanların kutsallığını savunur.⁴

Hayat hakkının gerekçesiz alınamayacağı, bilakis güç nispetinde korunması gerektiği Hz.Peygamber'e (s.a.) atfedilen hadislerde yer almaktadır. Nitekim Müslim'in Sahih'inde, şöyle bir hadis geçmektedir. “Eskiden bir fahişe bir yere giderken yolu üzerinde susuzluktan ölmek üzere olan bir köpeği gördü. O esnada orada bir kuyu dışında su bulunmamaktaydı. Fahişe örtüsünü ip, ayakkabısını da kova yaptı. Kuyudan suyu çekerek susuzluktan ölmekte olan köpeği kurtardı. Bu eyleminden dolayı Allah, onun günahlarını bağışladı.”⁵ Buna uygun olarak Peygamber'in (s.a.); bir kediyi bağladığı, beslemediği, özgürce dolaşıp yiyeceğini ve içeceğini temin etmesine izin vermediği için bir kadının cehenneme gönderildiğini zikrettiği bir başka hadis daha vardır.⁶ Bu iki hadis ve diğerleri, şefkatin, insanlığın en temel niteliği olduğunu göstermektedir. Esasen Allah, Kur'ân'a göre, bu evreni tamamen şefkatten dolayı yaratmıştır. Çünkü O, herhangi bir şeyi yaratması için zorlanamaz: “Allah, rahmeti kendisi üzerine bir yasa kılmıştır. (En'âm 6/12)”

HUKUKİ AÇINIM

Temel hakların hukuksal ifadesi söz konusu edildiğinde siyaset ve hukuk bilimi çalışmalarında genel olarak beş temel hak karşımıza çıkar:

- 1-Hayat Hakkı
- 2-Din Seçme Hakkı
- 3-Mülkiyet Hakkı
- 4-Şahsiyeti (İrzı) Koruma Hakkı
- 5-Düşünce (Akıl) Hakkı

Son hak olan düşünce hakkı, İslâm hukukçularına göre, her bir insanın en tabii hakkıdır. Çünkü insanı hayvandan ayıran alamet akıldır. İrz kavramı, yani kişisel onur ve beşerî saygınlık, İslâm öncesi Araplara ait önemli bir değer olup Kur'ân tarafından teyit edilmiştir. Aslında, iyice düşünüldüğünde, yukarıda sıralanan bütün insan hakları ırz kavramına bağlıdır. Çünkü diğer dört temel hakla ilgili bütün ihlaller de ırz olgusuna dayanmaktadır. Birisi, bir kişiyi öldürür ya da

⁴ [Kur'ân-ı Kerim'de Hac süresinin kırkinci âyet-i kerimesinde vurgulanan hususlarla ilgili olarak müfessirler tarafından ileri sürülen görüşler ve tarihsel süreçteki uygulamalar hakkında geniş bilgi için bk. Levent Öztürk, “Kur'ân'a Göre (Hac 22/40) Hristiyan Mabellerine Gösterilmesi Gereken Saygı”, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, V (Sakarya 2002), s. 71-86. ç.n.]

⁵ [Bk. Müslim, Selâm, 153, 154. ç.n.]

⁶ [Bk. Müslim, Kûsûf, 9, Tevbe, 25, Selâm, 151, 152. ç.n.]

malına el koyarsa, ya da herhangi bir şekilde işkence yaparak onun düşüncelerine müdahale ederse esas itibariyle kutsallığı çiğnenen, kurbanın ırzı ya da şahsiyetidir. Daha önce de ifade ettiğim üzere bizzat Kur'ân-ı Kerim, bir kişi eğer herhangi bir sebebe dayalı olmaksızın öldürülmüşse, tüm insanların öldürülmüş olduğunu, bir kişinin hayatı korunmuşsa bütün insanların hayatının korunmuş olduğunu söylerken, bazı hukukçular bu temel hakların büsbütün olmasa da müslümanlara ait olduğu izlenimi vermektedirler. Bununla birlikte, hukuk sisteminin bir İslâm devletinde yaşayan kadın erkek bütün bireylerin haklarıyla ilgilendiğinde ve bu insan haklarını temin etmek ve korumak için devletin ya da halifenin sorumlu olduğunda herhangi bir şüphe yoktur.⁷

Daha ileriye gitmeden önce şunun altı çizilmelidir ki, İslâm hukukunun tamamı Kur'ân ve Sünnet'ten oluşmamaktadır. Kur'ân ve Hz.Peygamber'in uygulamaları dışında, bir İslâm toplumu vardır ve bu İslâm toplumu İslâm devletinin temel gücünü oluşturmaktadır. Dolayısıyla, Kur'ân ve Sünnet'te zikri geçmeyen, ancak İslâm toplumunun, dolayısıyla İslâm devletinin huzurunu bozduğu düşünülen bazı ihlaller bulunmakta ve bu yüzden bunlar cezalandırılmaktadır. Klasik İslâm hukukunun irtidatla ilgili görüşleri bunun en çarpıcı örneğini teşkil eder. Klasik İslâm hukuku mürtede yeniden düşünmesi ve tövbe etmesi için üç şans tanınması gerektiğini söyler. Lâkin, kadın ya da erkek mürted, tövbe etmezse sonuçta büyük ceza [ölüm cezası] uygulanmak zorundadır. Mamafih, Kur'ân-ı Kerim şöyle der:

"İslâm'a inanıp da sonra dönen, tekrar inanıp tekrar dönen, nihayet inkar tercih edenleri Allah affetmeyecektir. (Nisâ 4/35; Karşılaştırınız: Âl-i İmrân 3/90)"

Bu âyet, Peygamber'in (s.a.), halka ceza uygulama gücüne sahip olduğu Medine döneminde nâzil olmuştur. Şayet dinden dönme bu dünyada cezayı gerektiren bir suç olarak kabul edilmiş olsaydı, Kur'ân-ı Kerim kuşkusuz bir ceza takdir edebilirdi.⁸ Ancak Kur'ân-ı Kerim sadece, böyle insanların, yani sık sık

⁷ [Zimmilerin hukukî statülerini, devamlı, geçici veya muhayyer gören farklı mezhep görüşlerine bağlı olarak Hanbelîler zimmet aktinin muhayyer olduğunu söylemektedirler. Buna rağmen halifelerden herhangi birisinin anlaşmaları muhayyer görüp zimmileri İslâm toprakları dışına sürdüğü şeklinde bir bilgiye rastlanmadığı burada hatırlanabilir. Bazı mezheplerde ve hukukçularda özellikle kıyas, diyet, miras, vasiyet vb. konularda gayrimüslimlerin bu haklara sahip olmadıkları ya da müslümanlarınkine nazaran nakıs olarak sahip oldukları tarzında yaklaşımlar görülmüştür. Ancak bunların büyük bir kısmı sadece farazi olarak kalmıştır. Bazı örnekler için bk. Levent Öztürk, *Asr-ı Saâdet'ten Haçlı Seferlerine Kadar İslâm Toplumunda Hıristiyanlar*, İstanbul 1998, s.185-194. ç.n.]

⁸ [Hatırlanacağı üzere Thomas Michel'in bu konuyla ilgili tenkitlerine Hamidullah'ın cevabı şu şekilde idi: "Dininden dönme meselesi de çözümü zor bir konudur. İslâm kendisi için "tebliğ" hürriyeti talep etmekle birlikte, bir müslümana dinini terk etme özgürlüğü vermemektedir. Teorik olarak bu, İslâm adına savunulması zor bir noktadır; ancak oldukça nadir örnekler hariç uygulamada herhangi bir önemi haiz değildir." Bu fikirlere bağlı olarak İslâm geleneğinde irtidatla ilgili olarak çeşitli görüşler bulunduğunu, "Kim dinini değiştirirse onu öldürünüz." şeklinde kaynaklarda yer alan hadis hakkında da farklı değerlendirmelerin mevcut olduğunu ifade etmiş ve Hamidullah'ın bu yorumunu temel bir yaklaşım olarak görmenin mümkün olmadığını belirtmiştik. Bk. Muhammed Hamidullah, "Müslümanların Gayrimüslimlerle Münasebetleri", İSTEM, 1/2 (Konya 2003), s. 200. Ayrıca bu uygulamanın Hz.Peygamber dönemi için anlam ve ehemmiyeti, İslâm fıkıh geleneğinde son yüzyıllardaki çağdaş yorumlar ve konuyla ilgili bir takım temel sorunlar için bk. İrfan İnce, *İslâm Hukukunda İrtidat Şuçu ve Cezası* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi
Dipnot devamı →

irtidat eden kişilerin, Allah'ın cezalandırmasına tâbi olacaklarını söylemektedir. Bu durum, İslâm Ortaçağ hukukunun irtidat konusunda, Kur'an'la uyuşmadığını gösterir. Peki, bu uyuşmazlık nereden kaynaklanmaktadır? Hukukçular bu kuralı formüle etmek için, Ridde olaylarını delil olarak ileri sürmüşlerdir. Bu hâdise, Hz.Peygamber'in vefatından sonra, bir çok Arap kabilesi özerkliklerini elde etmek için Medine'deki yönetime zekat ödemeyi reddettikleri zaman ortaya çıkmıştır. Bu kabileler, İslâmiyet'i reddetmemişlerdi. Yani mürted değillerdi. Ancak, İslâm'ın, namaz, oruç, hac vb. emirlerine uydukları halde zekat vergisini Medine yönetimine ödemeyi reddederek ayak diremişlerdi. Bu tavır merkezi idareye isyana eşdeğer idi. Aslında, Ömer b. el-Hattâb, Halife Ebû Bekir'e mürted olmadıkları için kendileriyle uğraşılmaması gerektiğini tavsiye etmişti. Bununla birlikte Ebû Bekir, devinin yuları kadar değersiz bile olsa zekatını vermeyen bu insanlara karşı savaşmada ısrar etti. Bu nedenle hukukçular bu konuyla ilgili içtihatlarını yanlış bir analogiye dayandırmaktadırlar. Bununla birlikte biz Kur'an'ın, Allah tarafından ona yüklenen vazifeyi sürdürmesi için bir toplum yarattığı ve bu toplumu, şûra ile kendi kendini yöneten ve devletin dayandığı gücün sahibi kıldığı gerçeğini de göz önünde bulundurmak zorundayız. O halde bu toplumun ve bu topluma dayanan devletin dayanışmasını sağlamak zorunlu hale gelmektedir. İşte bu husus, Kur'an'ın amacına aykırı bir kanun hüviyeti taşıyan irtidatla ilgili kuralı gerçekten net bir şekilde açıklamaktadır. Ayrıca toplumun dayanışma ihtiyacı ve devletin bütünlüğü bunu gerekli kılmış görünmektedir. Günümüzde, komünist Rus devleti örneğini ele alarak bunu daha anlaşılır kılabiliriz. Zayıf, önemsiz bir komünist, rejime muhalif olsa muhtemelen önemsenmeyecektir. Lâkin, eğer böyle bir kişi Batıya sığınır, bu durum Rus hükümeti tarafından, Batının Rusya'ya karşı kazanacağı potansiyel bir propaganda unsuru olması hasebiyle ciddi bir problem olarak algılanabilecektir. Bunun da ötesinde, eğer rejime muhalif olan kişi Beria gibi önde gelen bir komünist ise bu Kremlin'e doğru şok dalgaları gönderecektir. Bu muhalifler belki öldürülecek belki de Sibiryaya sürgün edilecek ya da bir akıl hastanesine kapatılacaktır. Yukarıdaki hukuksal yaklaşımın, bu düşünceler temelinde hukukçular tarafından formüle edildiği âşikârdır. Ancak daha önce de işaret ettiğim üzere, bu kanun Kur'an'ın öğretilerine aykırı bir uygulamadır. Nitekim Kur'an, hiçbir söze hacet bırakmaksızın "İnançta zorlama olmadığını (Bakara 2/256)" beyan eder.

Tarihte İslâm aklından çıkıp Kur'an ve Sünnet öğretilerinden kaynaklanmayan daha birçok hukuk maddesi örneği bulunmaktadır. Bunun bir örneği de cinayet suçlamasıyla mahkemeye çıkarılan bir müslümana karşı bir gayrimüslimin sunduğu kanıtın kabul edilmemesidir.⁹ Bu kural Osmanlı devletinde, bu hususla ilgili klasik hukukun değiştirilmesi gerektiğini Osmanlı ulemasına anlatmaya çalışan Cevdet Paşa'nın gayretleriyle ancak 1860'lı yıllarda değiştirilmiştir. Şüphesiz bu kuralın değiştirilmesinde, Batılı devletlerin Osmanlı'yı, idaresi altında yaşayan hristiyan ve yahüdi azınlıklarla ilgilenme hakkını kendilerine vermesi için baskı altında tutmalarını etkin bir rol oynamıştır. Bu kurallara ait pek çok örnek olmakla birlikte biz bu ikisiyle yetinmek istiyoruz.

→ →

tesisi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 1996. ç.n.]

⁹ [Gayrimüslimlerin şahitlikleri ile ilgili olarak bk.Öztürk, İslâm Toplumunda Hıristiyanlar, s.188. ç.n.]

Yukarıda bahsedilenler, müslüman idarecilerin azınlıklarla ilgili olarak istedikleri gibi hareket edebildikleri anlamına gelmemektedir. Meselâ, Osmanlı Sultanı I. Selim, idaresi altında yaşayan yahûdileri ve hristiyanları zorla İslâm'a geçirtmeye niyetlenmişti. Onun bu adımı dinî değil, siyasî olmalıdır. Selim, ülkesini çeşitli topluluklardan oluşan bir toplum yerine homojen bir toplum yapmak istemiştir. Nitekim sonunda bu gruplar Osmanlı idarecileri için büyük bir tehlike oluşturmuştur. Ancak şeyhülislâm, Selim'in İslâm coğrafyasıyla ilgili bu düşüncesini eyleme dönüştürmesine engel olmuştur.¹⁰ Bu hemen hemen Charlemagne'ın zorla hristiyan yaptığı Alman Anglosakson kabileler üzerine düzenlediği seferlere benzer. Zira bu kabileler irtidat ettiklerinde Charlemagne, onlar yeniden hristiyan oluncaya kadar seferlerini sürdürmek zorunda kaldı. Hint tarihinde de benzer bir örnek mevcuttur. On dördüncü yüzyılın yöneticilerinden Alâüddin Hılcî, zengin hindulara daha ağır vergi koymak istedi. Çünkü o, hindular zengin olurlarsa, isyankâr olabileceklerini düşünüyordu. Ancak şeyhülislâm, hinduların cizye vergisi ödediklerini, idareci için sınırları aşmanın ve hinduların mallarını şeriat kanunlarına aykırı bir biçimde almanın uygun olmadığını söyleyerek onu bu fikrinden vazgeçirdi. Bunun üzerine Alâüddin Hılcî, fazla vergi koymaktan vazgeçerek şunları dile getirdi: "Ne zaman kendi kurallarımı sağlam temeller üzerine kurmak istesem, bunun şeriata aykırı olduğu söyleniyor."

MÜSLÜMANLARIN TARİHSEL SÜREÇTEKİ UYGULAMALARI

Bütün bunlar bir yana, İslâm medeniyetinin bilim, felsefe, tıp ve edebiyat sahalarında farklı inançlar, kültürler ve ırklar arasında son derece verimli bir işbirliğini oluşturmada, dünyada ilk olduğu bir gerçektir. Sonuç olarak, müslümanlar, hristiyanlar, yahûdiler, zerdüştler ve diğer din mensuplarının eşdeğer katılımlarıyla parlak bir medeniyet yarattı. Bu özellikle İspanya ve Bağdat'ta, aslında her yerde gerçekleşti. İşin aslına bakılacak olursa İslâm medeniyeti, dünyadaki ilk medeniyet idi. Büyük tıp ve felsefe üstadı Yahûdî Moses Maimonides, kendisinin müslüman olmasını isteyen Muvahhitler idaresi tarafından İspanya'dan sürülmüştü. O da bu yüzden Kahire'ye göç etmiş ve Haçlı seferine katılan Arslan Yürekli Richard'ın müslüman rakibi Salâhüddin Eyyûbî'nin saray doktoru olmuştu. Öte yandan Richard'ın Maimonides'i kendisine katılmak üzere İngiltere'ye davet ettiği de rivâyet edilir, fakat yahûdî filozofu ve bilim adamı bu teklifi nazikçe reddetmiştir. Zira, Moses o günlerde Kahire'de, İngiltere'deki durumun aksine ilmi çalışmalar için gerekli her şeyi bulabiliyordu. Maimonides gibi pek çok örnek bulunmaktadır. Bunlar bize İslâm medeniyetinin zengin hümaniter özgürlükçü yapısını göstermektedir.

İslâm medeniyetinden sonra, sadece Batı medeniyeti böylesine farklı halkların, ırkların ve milletlerin entelektüel gayretin çeşitli alanlarındaki geniş çaplı iştiraklerini gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte aralarında bir fark vardır. Modern Batı bu başarıyı seküler bir temel üzerinde elde etmiştir. Müslümanlar

¹⁰ [Yavuz Sultan Selim'in aldığı bu karar, Şeyhülislâm Zenbilli Ali Cemâlî Efendi'nin bu kararı geçersiz kılan delilleri neticesinde akim kalmıştır. Selim'in bu teşebbüsü ve bu teşebbüsün Osmanlı uleması arasında uyandırdığı akisler hakkında bk. Levent Öztürk, "Hüsâm Çelebi'nin (ö. 926/1520) Risâle Ma'mûle li-Beyâni Ahvâl-i Kenâisi Şer'an Adlı Eseri", İslâm Araştırmaları Dergisi, V (İstanbul 2001), s. 135-156. ç.n.]

ise bunu, müslümanlar olarak başarmışlardır.

Ben, gerek şahısların gerekse toplumların ifadelendirdikleri ideallerden sıkça saptıkları hususunda Dr. Michel'le tamamen aynı fikirdeyim. Bu yüzden bugün, müslümanlar dahil bütün toplumlar için, elzem olan şey, ideallerin ciddi bir şekilde gözden geçirilmesidir. Daha önce de vurguladığım üzere, toplumların sahip olduğu ülkülerin bir kısmı evrensel etik açısından tartışmalı bile olabilir. Evrensel etik kurallarına açık bir şekilde aykırı olan bu tür ülkülerin doğru olamayacağı ve insana sunulan ilahî kökenli ideallerden bir sapma şeklinde görülmesi gerektiği kanaatindeyim. Yıllardan beri müslümanların sadece tarihlerine göz atmalarının yeterli olmadığını, aynı zamanda Kur'an ışığında tarihlerine daha itinalı bir şekilde bakmaları gerektiğini savunmaktayım. Bu, Kur'an'ın, İslamiyet'in temeli olmasındandır. Çünkü Kur'an, müslümanlar için Allah'ın vahyidir. O, Hz.Peygamber'e (s.a.), Güvenilir Rûh Cebrâil tarafından verilmiştir. Fakat yukarıda verilen birkaç örnekten de anladığımız üzere bazı önemli konularda güncel realiteler sebebiyle Kur'an İslâm'ından ödün verilmiştir.

Meselâ Kur'an, şûra yoluyla yönetimi tavsiye etmiştir. Şûra, İslâm öncesi Arap toplumunda mevcut olan bir kurumdu. Buna bağlı olarak bir kabile şefi çok önemli problemleri kendi başına değil, kabilenin farklı kollarını temsil eden yaşlıların ortak kararıyla neticelandiriyordu. Ancak tarihsel süreçte müslümanlar şûra yerine halifelik kurumunu tercih etmişlerdir. Bugün ise söylenmesi gereken halkın desteğine dayanmayan bir yönetimin temel itibarıyla zayıf kalacağıdır. Demokrasiyi güçlü kılan, halkın iradesine dayanması gerçeğidir. Şüphesiz, bir İslâm demokrasisinin lâyıkıyla işleyebilmesi için vasat bir müslümanın Kur'an'ın temel amaçlarından haberdar edilmesi ve bu amaçları gerçekleştirme yolunda bir gayrete girmesinin sağlanması gerekmektedir. Eğer vasat bir müslüman bilinçlendirilebilirse, o zaman Kur'an'ın gerçek şûra modeli işlerlik kazanabilir. Müslümanların Batı demokrasilerinde yanlış bulduğu şey, bu ülkelerde işleyen demokratik süreç değil, sıradan bir Batılı'nın etik değerlerini yitirdiği ve bir dolar daha fazla kazanabilme düşüncesi dışında herhangi bir yüce hayat vizyonuna sahip olmadığı gerçeğidir. Ancak İslâm demokrasisinin, İslâmî idealleri doğru bir şekilde algılamış olan toplum üyelerinin karşılıklı fikir alışverişleri (şûrâ beynehüm) üzerine kurulması beklenirdi. Lâkin, İslâm tarihinde, bu şûra, devletin başında olan kişinin ilim irfan sahibi olduğunu düşündüğü bazı insanlara danışabileceği şeklinde yorumlanarak çarpıtıldı. Nitekim bu kişi, kendisine verilen tavsiyelere uyup uymama konusunda da serbestti. Bu, İslâm toplumunun Kur'an'ın ortaya koyduğu değerlerden ayrıldığı düşünülürse oldukça önemli bir örnektir. Bu yüzden, ben hararetle müslümanların İslâm toplumunu Kur'an'ın ortaya koyduğu topluma dönüştürebilmek için Kur'an'ı dikkatli bir şekilde incelemeleri gerektiğini savunuyorum. Böylece müslümanlar Kur'an'dan onun ülkülerini simgeleyen şeyleri öğrenip bu bilgileri İslâm toplumunun sıradan üyelerine sunarlar; sonuçta tüm toplum Kur'an'ın öğretilerini yeterli bir şekilde öğrenme imkanına kavuşmuş olur.

İslâm dünyasındaki mevcut politik durum, son yüzyıl boyunca siyasî alanda kaydedilen ilerlemelerin tam anlamıyla gerilemesi olarak görülmektedir. Son yüzyılın modern müslüman düşünürleri, Kur'an'ın siyaset de dahil insanî faaliyetlerin tüm alanlarında müslümanlara açık bir rehberlik sunmasına karşın müslümanların Kur'an'ın öğretilerini çarpıttıklarını ve muhtelif kültürel gelenek-

lerin etkisiyle İslâm toplumuna yerleşen kültürel yapıyı Kur'ân'a tercih ettiklerini sistematik bir şekilde ortaya koydular. Düşünürler, Kur'ân'ın, İslâm toplumuna şûra prensiplerini açık bir şekilde sunmasına rağmen müslümanların tarihsel faktörleri kontrol edip yön verebilecekleri halde kendilerini bu sürece bıraktıklarını iddia ettiler. Öyle ki müslümanlar, bir İslâm toplumu bilinci geliştirmek yerine kendilerini otokratların yönetmesine izin verdiler. Aslında bu anlatımlar ışığında halifelik sisteminin nereye kadar gerçekten Kur'ânî bir kurum olduğu da sorgulanabilir. Kur'ân-ı Kerîm, halifelik kurumundan bahsetmez. Halife kelimesinin gerek tekil gerekse çoğul olarak geçtiği yerlerde siyasî bir çağrışımı bulunmamaktadır. Kur'ân, hakikaten bütün insanları halife ya da Allah'ın yeryüzündeki yardımcısı olarak adlandırır. Bu yüzden modernist müslümanlar, mümkün olan her yerde temsile dayalı anayasal yönetimleri teşvik etmiş ve savunmuşlar; pek çok ülkede de başarılı olmuşlardır. Ancak, bugünlerde bir çok ülkede oldukça güçlü olan yeni kökten dinciler kesiminde modernizme karşı sert bir reaksiyon bulunmaktadır. Bu yeni kökten dinciliğin başka bir şeye geçiş olduğuna dair zayıf bir takım düşünceler olmakla birlikte, bu başka şey bizim henüz bilmediğimiz bir şeydir. Ancak şurası açıktır ki, eğer müslüman toplumlar İslâm toplumu olarak hayatta kalmak istiyorlarsa siyasî alanda uyulması gereken İslâmî ilkeleri yeniden öğrenmek zorundadırlar. İslâmî modernizmin bu sarsılışı sadece siyasî alanda değil, aynı zamanda sosyal hâdiselerde de gerçekleşti. Örneğin, modernistler, Kur'ân'ın kadınlara insan haklarını verdiğini ve kadınların dinî, iktisadî ve içtimai alanlarda bireysel şahsiyetlerini tanıdığını iddia etmişlerdir. Kur'ân'da bunun için bolca kanıt vardır. Bununla birlikte yeni kökten dinciliğin mevcut yükselişi, modernist müslümanların kadın hakları ve sosyal reformlar hususunda kazandıklarını gölgede bırakmak için elinden geleni yapmaktadır. Müslümanların Batının sosyal ve özellikle cinsel etiğini temel değerler bütünü olarak değerlendirip körü körüne kabul edemeyecekleri hususu doğru olmakla birlikte Batıya karşı kör bir tepki ya da geçmişe geri dönmenin her ikisi de akılsızca bir tutum ve Kur'ân dışı bir yorumdur.

EHL-İ KİTAP (KİTAP VERİLEN HALKLAR)

Thomas Michel'in müslümanlar tarafından tartışılması için ortaya attığı hususlara gelirsek bunlardan birincisi, zimmî olarak adlandırılan ehl-i kitâbın statüsü sorunudur. Zimmî kelimesi Kur'ân'da ve Hadis'te geçmemekle birlikte müslümanların ilk siyasî askerî uygulamalarıyla birlikte kullanılmaya başlanmıştır.¹¹ Cizye kavramı, Kur'ân'da (Bakara 2/256)¹² geçmektedir. Bu âyet, hristiyanların ya da ehl-i kitâbın cizye ya da vergi ödemeleri gerektiğini söylemektedir. Müslüman hukukçular İslâm'ın ilk yüzyıllarında, cizyeyi, askerlik vazifesine bedel olmak üzere ehl-i kitâba konulan bir vergi olarak düşünmüşlerdir. Çünkü bu toplulukların müslümanlarla birlikte cihada katılmaları beklenmiyordu. Tarihçiler tarafından, Halife Ömer b. el-Hattâb zamanında Suriye'deki

¹¹ [Bu hususa ilgili bazı tespitlerimiz için bk. İslâm Toplumunda Hıristiyanlar, s. 185-186.]

¹² [Fazlur Rahman tarafından bir zühul eseri olarak bu şekilde gösterilen atfın doğrusu Tevbe 9/29 olmalıdır: "Kitap verilenlerden, Allah'a, ahiret gününe inanmayan, Allah'ın ve peygamberin haram kıldığını haram saymayan, hak dinini din edinmeyenlerle, boyunlarını büküp kendi elleriyle cizye verene kadar savaşın." ç.n.]

bazı kabilelerin, kendilerini küçük düşürdüğünü ileri sürdükleri cizyeyi ödemeyi reddettikleri kaydedilmiştir. Bunun üzerine Ömer b. el-Hattâb, onlardan cizye yerine zekat ödemelerini istemiştir. Bu bağlamda gayrimüslimlerin cizye ödemek zorunda olmasına karşılık kendilerine vergi olarak konulmayan zekâtın müslümanlar tarafından ödenmek zorunda olduğu hatırlanmalıdır. Cizye, kendi başına, bir kişinin ikinci sınıf vatandaş olduğuna dair herhangi bir ima ya da vurguya sahip değildir. Zaten, günümüzde Ebü'l-Alâ el-Mevdûdî'nin de içlerinde bulunduğu pek çok müslüman düşünür, modern bir devlette tüm vatandaşların hukuk önünde eşit oldukları gibi vatandaş olarak da eşit kabul edilmeleri gerektiği görüşündedirler. Dolayısıyla, tüm vatandaşlar aynı vergi düzenlemesine tâbi olmak durumundadırlar. Bu yüzden İslâm toplumunda, gayrimüslimlerin, İslâm devleti yerine seküler bir devleti istemeleri için herhangi bir sebepleri bulunmamaktadır. Bu da, yine, klasik hukukun Kur'ân'ın ışığında yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini gösteren bir diğer örnektir.

Daha önce genel bir tablo çizerken söylediğim üzere Kur'ân, bütün doğruları içermiyor olsa bile kendisinden önceki tüm vahiyleri hakiki vahiyler olarak nitelendirir. Kur'ân aynı zamanda, Allah'ın adının zikredildiği kiliseleri, havraları ve diğer ibadet mekanlarını kutsal olarak kabul eder. Buna göre, hristiyanların kendi ibadethânelerini inşa edememelerini gerektiren herhangi bir neden bulunmamaktadır. Bu da, yine, kiliselerin, havraların vb. ibadethânelerin inşasıyla ilgili kısıtlamanın İslâm toplumunun huzurunu ve devletin bütünlüğünü sağlayan hususlar olarak lanse edilen klasik hukuka ait örneklerden birisidir. Ancak günümüzde, İslâm toplumu, dolayısıyla İslâm devletinin bu tür binaların inşasıyla tehlikeye düşeceği endişesi ortadan kalkmıştır.

DİNİ KURALLARIN UYGULANABİLİRLİĞİ

Dr. Michel tarafından ileri sürülen ikinci konu, bir topluma uygulandığı zaman gayrimüslimlerin hayatlarını ve uygulamalarını etkileyebilecek olan şeriat kanunları hakkındadır. Daha önce detaylarını sunduğum üzere bazı klasik şeriat kanunlarının, Kur'ân'daki gerçek modern değerlerle mutabık kalmakla yetinmeyip çoğu zaman onları aşan etik değerlerle uyumlu hale getirilebilmesi için yeniden ele alınması gerekmektedir. Bu bağlamda gözetilmesi gereken en temel prensip, Kur'ân'ın insanlar arası ilişkilerden bahsettiği her aşamada tekrarladığı ma'rûf kavramıdır. Ma'rûf, sağlıklı bir insan tabiatının iyi olarak kabul ettiği şeydir. Bu, sağlıklı bir insan tabiatının kötü olarak nitelediği eylemler anlamına gelen münker'in karşıtıdır. Aslına bakılacak olursa, Kur'ân, etik öğretilerinin temelini oluşturmakta olup aynı zamanda mevcut kanunların kaynağı olmasını istediği bu iki kavram nedeniyle bu denli az yasa sunmaktadır. Meselâ gayrimüslimler, müdahale korkusu olmaksızın ibadetlerini, dinî ayin ve ritüellerini gerçekleştirirler özgür olacaklardır. Bunlar dinle doğrudan irtibatı olmayan, ancak Hristiyanlığın temel esaslarını belirlediği Batı medeniyetine ait diğer bazı değerler de olabilir. Örneğin, Batılı kadının giyimi, İslâm etiğine ters düşebilir. Bu tür giysilerin halk arasında giyimi, İslâm devleti tarafından sınırlandırma konusu edilebilir. Alkol ve domuz ürünleri hristiyanlarca dinleri kendilerine müsaade ettiği için özgürce tüketilebilir. Ancak bu maddeler, müslüman çoğunluğun uygulamaları ve dinî tutumlarıyla çatışmayacak şekilde tüketilmek

zorundadır. Bu apaçık bir husus olup ma'rûf kavramıyla da uyumludur.

TEORİ İLE PRATİK ARASINDAKİ UÇURUM

Dr. Michel tarafından ileri sürülen üçüncü husus, İslâmiyet'in bütün insanlara karşı adaletli ve iyi davranmayı öğretmesine rağmen bunun her daim müslümanlarca uygulanamadığıdır. Bu husus kuşkusuz, doğrudur. Bir dinin müntesipleri çoğu zaman, tutumlarında din tarafından konan değerlere uymazlar. Ben bundan önceki sayfalarda müslümanların başta gelen görevlerinin ve ihtiyaç duydukları şeyin Kur'ân'a geri dönmeleri ve mümkün olabildiğince Kur'ân'ın standartlarına uygun yaşamaları olduğunun altını çizmiştim. İslâm toplumlarında gayrimüslim azınlıklara tanınan haklar İslâm hukuk sistemi tarafından garanti altına alınmıştır. İslâm toplumlarında gayrimüslimlerin karşılaştıkları herhangi bir haksızlık mahkemeye götürülebiliyordu. Aslına bakılacak olursa, Ortaçağda bu tür olaylar genellikle adil bir biçimde hakimler tarafından sorgulanırdı. Günümüzde oldukça gelişmiş bir mahkeme sistemi bulunmaktadır. Ayrıca alt mahkemelerin kararlarını daha üst bir mahkemeye ya da Yargıtay'a götürme imkanı vardır. Sistem bu şekilde işlemektedir. Asıl problem, hukuk sistemi tarafından gerçek adaletin sağlanıp sağlanamadığıdır.

AYRIMCILIK

Bu son nokta beni, Michel tarafından ortaya atılan diğer bir konuya, ayrımcılık problemine götürüyor. Günümüzde etnik yapı, dil, din ve renk gibi birçok etmene dayanan ayrımcılık her yerde yaşanmaktadır. Batı toplumlarında yahûdilere, Birleşik Devletlerde siyahlara ve diğer azınlıklara karşı bâriz, katı bir ayrımcılık mevcuttur. Bu anlaşılabilir olmakla birlikte, asla mazur görülebilecek bir şey değildir. İslâm dini, müslümanlara, bu tür zaafaları aşmalarını ve âdil olmalarını öğreten bir üstünlüğe sahiptir (Hucurât 49/13).¹³ Aslına bakarsanız İslâm dini, müslümanlardan, düşmanlarına karşı bile adaletli olmalarını istemektedir (Mâide 5/8).¹⁴

İBADET HÜRRİYETİ

Bununla birlikte, bir azınlığın karşılaştığı bu tür engelleri birdenbire ortadan kaldıran pratik çözümler de yoktur. Müslümanlar açısından tek çözüm, Kur'ân'a geri dönmek ve onun evrensel ilkelerine yeniden sarılmaktır. Dr. Michel ileri sürdüğü beşinci konuda ibadet hürriyeti meselesini dikkatlere sunmaktadır. Kur'ân-ı Kerim bunu açıkça garanti eder ve hattâ müslümanlardan, hristiyanların ve yahûdilerin ibadetlerine karışmamalarını istemesi bir yana, puta tapanların ibadet ettikleri idollere bile küfretmemelerini talep eder. Kur'ân-ı

¹³ ["Ey İnsanlar! Doğrusu biz sizleri bir erkekle bir dişi den yarattık. Sizi milletler ve kabileler haline koyduk ki birbirinizi kolayca tanıyasınız. Şüphesiz, Allah katında en değerliniz, O'na karşı gelmekten en çok sakınanızdır. Allah bilendir, haberdardır." (Hucurât 49/13). ç.n.]

¹⁴ ["Ey İnananlar! Allah için adaleti ayakta tutup gözetin şahitler olun. Bir topluluğa olan öfkeniz sizi adaletsizliğe sürüklemesin; adil olun. Bu, Allah'a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır. Allah'tan sakının. Doğrusu Allah işlediklerinizden haberdardır." (Mâide 5/8). ç.n.]

Kerîm'in bu hususla ilgili öğretilerini evvelki sayfalarda yeteri kadar sunduğumu düşünüyorum. Kur'ân-ı Kerîm, sadece tolerans göstermeyi değil, aynı zamanda gerçekten yahûdilerin, hristiyanların ve diğer inançların mabetlerini muhafaza etmeyi ve korumayı ister. Kur'ân-ı Kerîm, hristiyanların papazları ve keşişleri olduğunu beyan etmektedir. Aslına bakılacak olursa Kur'ân, çoğu papaz ve keşişi, yahûdî din adamlarının gururlu olmalarına karşılık (Mâide 5/82) alçak gönüllü ve kibirsiz oluşlarından dolayı methetmektedir.¹⁵ Müslümanlar, kendi aralarında yaşayan küçük hristiyan azınlıklarının, cemaatlerini idare edecek ve din hizmetlerini yürütecek olan din adamlarını dışarıdan getirmelerini nasıl engellemek ister, bilemiyorum. Ancak, günümüz dünyasında, yabancı ülkelerden getirtilen belirli bir kişinin, ne İslâm idaresi ne de herhangi bir yönetim tarafından tasvip edilemeyecek faaliyetleriyle vazifesini suiistimal edip etmeyeceği şeklinde bir problem söz konusudur. Üçüncü Dünya Ülkelerine Batıdan gelen pek çok papaz ve misyonerin, Batılı devletler adına casusluk yaptıklarına dair müslüman ya da diğer ülkeler arasında yayılan korku, zihnimde hâlâ taptazedir.

DİNİN TEBLİĞİ

Dr. Michel'in ortaya koyduğu altıncı problem, kişinin inancını yayması, haklarını kullanabilmesi ve bu hakkın kullanılabilmesi için sağlanması gereken özgürlük gibi oldukça önemli sorulardan oluşmaktadır. İslâm açık bir şekilde Hristiyanlık ve Budizm'de olduğu gibi kendisini dünyaya tanıtmak isteyen bir dindir. Burada en önemli soru, bir dinin propagandası yapılırken hangi yolların, hangi vasıtaların kullanılacağıdır. Kesinleşen bir husustur ki son döneme kadar müslümanlar misyonerlik faaliyetlerinde bulunmamışlardır. İslâmiyet, dünyada, Thomas Arnold'un Preaching of Islam adlı eserinde güzel bir şekilde incelendiği üzere resmî olmayan bir takım yollarla yayılmıştır. Batılı güçlerin hegemonyasının hâkim olduğu günümüzde Üçüncü Dünyada büyük çapta misyonerlik çalışmaları organize eden tek din, faaliyetlerini oldukça yaygınlaştıran Hristiyanlıktır. Misyonerlik faaliyetlerine yöneltilen nefret bundan dolayıdır. Üçüncü Dünya halkları şunu kesinleşen anladılar ki, hristiyan misyonerleri, dinin yayılmasını sağlamak için sömürge güçlerin koruyuculuğundan istifade etmektedirler.

Hristiyan misyonerleri, batılı olmayan ülkelerde işbaşındaki hristiyan hükümetlerin en azından siyasi ve iktisadî gücünden istifade etmektedirler. Ben daha önceki yazılarımda, Batıda slogan haline getirildiği şekliyle, İslâm'ın kılıçla yayılmadığını vurgulamıştım. Bu düşünce İslâm'dan habersiz Batı toplumlarında özellikle Batılı yazarlar ve medya propagandacılarında hâlen varlığını sürdürmektedir.

İslâm'ın politik ve ekonomik egemenliği mevcuttu, ama herhangi bir şekilde formal manada misyonerlik faaliyetinde bulunmamıştı. İslâmiyet'i yayanlar genelde sûfilerdi. Bunlar gayrimüslim toplumları manevî yollar ve müslim-gayrimüslim bütün insanlara sundukları engin insanî hizmetlerle etkileyerek

¹⁵ ["Ey Muhammed! İnananlara en şiddetli düşman olarak, yahûdileri ve Allah'a eş koşanları bulursun. Onlardan, inananlara sevgice en yakın olarak, biz hristiyanlarız, diyenleri bulursun. Bu onların içinde bilginler ve rahipler bulunmasından ve büyüklük taslamamalarındandır." (Mâide 5/82). ç.n.]

İslâm'a yaklaştırmışlardı.

Ancak şu da bir gerçektir ki müslümanların güçlü olduğu dönemlerde pek çok insan, bu güçlü yapıda yer almak isteyerek İslâm'ın cazibesine kapılmıştır. Bu husus etik olarak doğru kabul edilsin ya da edilmesin ben bunun tartışılması gereken bir sorun olduğunu düşünmüyorum. Çünkü müslümanlar politik güçlerini hiçbir zaman gayrimüslimleri etkilemek için bilfiil kullanmamışlardır. Bu tartışılabilecek bazı ihtida olaylarının hiçbir zaman gerçekleşmediği anlamına gelmemektedir; ancak bu noktanın benim iddiamı zayıflatacak bir yönü bulunmamaktadır. Esasen hristiyanların farklı dinlere mensup kişileri ihtida ettirmek için Batılı devletlerin nüfuzundan yararlandıkları hususu hâlen yaygın bir şekilde dile getirilmektedir. Endonezya'ya gerçekleştirdiğim son ziyarette pek çok insan bana, Endonezya'daki hristiyanların bu ülkenin hukukuna aykırı olmasına karşın özellikle merkez Cava'daki müslümanları kandırıp hristiyanlaştırmak için dış ülkelerden gelen ekonomik yardımları kullandıklarını söyledi. Ayrıca bu tür faaliyetler nedeniyle hristiyanların sayılarının arttığı ifade edildi. Endonezya hükümeti bu konuda oldukça hoşgörülü olmasıyla tanınmakta olup bütün dini grupların özgürlüğünü sağlamak için çok uğraş vermiştir. Buna rağmen bölgedeki bazı hristiyan kurumlar yasalara aykırı da olsa umumiyetle "Pirinç Hristiyanları" olarak nitelendirilen fakir müslümanlar üzerinde mali nüfuzlarını kullanmaktadırlar.¹⁶ Bu tabirden maksat hristiyanlığa özendirmek için mali yardım yapılan ya da çocuklarına eğitim imkanı sağlanan kişilerdir. Bu, çoğunluğu oluşturan bir grubun azınlığa uyguladığı bir baskı örneğidir. Bu yazımın önceki bölümlerinde Dr. Michel'le gerek azınlığın gerekse çoğunluğun karşı tarafın tabii haklarını çiğnemeksizin özgürlüklerini yaşayabilecekleri bir sınır olduğu hususunda tam bir görüş birliği içinde olduğumu ifade etmiştim.

İslâm'ın yayılışı Kur'ân'da geçen bir kelime olan tebliğle (Mâide 5/67)¹⁷ karşılanmaktadır. Tebliğ İslâm'ın mesajını müslüman olmayanlara duyurmak anlamına gelmektedir. Bu faaliyet hiçbir gurubu kırmayacak şekilde tam bir adaletle yürütülür.

Kur'ânî öğretinin ana prensibi gaybı unutmamaktır. Gayb ahirettir. Ahiret, "şu anda olmayıp uzakta olan, ancak şu anın ulaştırması gereken" şey anlamına gelir. Kur'ân insanı, sık sık yarın için bir şeyler yapmaya çağırdığında bunu kastetmektedir. Kur'ânî terminolojide ahiretin zıttı dünyadır. Bu iki terimin taşıdığı anlam birbirine oldukça yakındır. Her ikisi de zaman faktörünü içermekte olup dünya, yakın olan, şu anda olan anlamına gelmekte iken ahiret, bugün yapılan amellerin sonuçlarının alınacağı uzak gelecek anlamına gelmektedir. İkinci anlam, işaret ettiğim üzere ilk anlamla yakından ilişkilidir. Çünkü dünya önemsiz değerler ve temel içgüdüleri temsil ederken ahiret yüce değerleri simgelemektedir. Kur'ân Mekke'nin tacir toplumunu eleştirirken "Onlar bu

¹⁶ [1999 Marmara depremi sonrasında bölgede özellikle Adapazarı ve İzmit kentlerinde mağdur insanlara yardım elini uzatırken din propagandası yaparak tedirginlik yaratacak ölçüde din değiştirme hadiselerine zemin oluşturan misyonerlik faaliyetleri bu bağlamda oldukça manidardır. ç.n.]

¹⁷ ["Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan korur. Doğrusu Allah kâfirlere yol göstermez." (Mâide 5/67). ç.n.]

dünya hayatının yalnız görünen yüzünü tanırlar, ebedî ve nihâi olandan ise tamamen habersizdirler. (Rûm 30/7)" demektedir. Sonuç olarak söylenmek istenen zaman itibariyle şu anın değersiz olduğu, geleceğin ise değerli olduğudur.

Bu üstünlük fikrini insanda canlı tutmak için Kur'ân takvâ kavramını vurgular. Takvâ "ahlâkî bozulmaya karşı korunma, kişinin kendisini çözüme tehlikesine karşı koruması" anlamına gelmektedir. Kur'ân'daki ahiret fikri bu kavrama dayanmaktadır. Eğer kişi ilgilerini yüce duygularla muhkemleştirirse ve kendisinde sorumluluk düşüncesi yerleşirse yeterli takvâyâ sahip olmuş olacak ve gerçekte hesap günü bile gerekli olmayacaktır. Çünkü hesap gününde insanın şu anda yaptığı amelleri değerlendirilecektir. Kişi eğer amellerini geleceği, yani yüce olan ahireti düşünerek gerçekleştirdiyse hesap gününe ihtiyaç olmayacaktır. Çünkü böyle bir insan için her saat, aynı zamanda hesap saati olacaktır. Kur'ân insana işte bu sorumluluk fikrini aşılamaya çalışmaktadır. Bu sorumluluk günümüz insanların, gelecek kuşaklarda ve yaşadığımız toplumda hissedilecektir. Yani bu, üstünlükle ifadelendirilen bir sorumluluktur. Dinlerin insanın sorumluluk üstleneceği bu gelecek hayata dair yeterince somut öğretiler sunmasına, İslâm'ın insanın amellerini tartma ifadesini kullanıp şu anın istekleriyle gerçekleştirilen eylemlerin hiçbir değeri olmayacağını, ahiret hesaba katılarak yapılan amellerin ağırlığı olacağını söylemesine rağmen zaman içinde gerçek dinî sâikler gelenek halini aldığı anda bakış açıları değişmektedir. İslâm geleneğinde ahiret bu hayattan bağımsız ayrı bir şey olarak düşünülür olmuştur. Böylece Kur'ân'da önerilen pratik takvâ yaşamı yerine, sürekli ahireti düşünen bir dindarlık anlayışı yerleşmiştir. Çünkü bu anlayışa göre ahiret bu dünyayla bağlantısı olmayan bir yerdir.

Bu nedenle müslümanlar Ortaçağın ilerleyen asırlarında bu dünyanın problemleriyle ilgilenmeyen bir dindarlığı benimsediler. Batıda ise ortaya çıkan durum bunun tam aksi yöneydi. Aydınlanmadan itibaren Batılılar kilise tarafından öğretilen ahirete yönelik dindarlık anlayışına reaksiyon olarak pozitif bilim denilen teknoloji ve bilimi benimsediler. Bu güçlü hisle Batı, kalben ve aklen, bugüne konsantre olarak bilimini ve teknolojisini geliştirdi. Ancak insanlık amaçlarına hizmet edeceği yerde insan; bilim, teknoloji ve makinelerin kölesi haline gelerek bugüne gömüldü. Tek yönlü geliştirilen bu materyalizm etkilerini göstermeye başladı. Zeki ve bilinçli bazı kişiler insanlığın yüce değerleri ışığında günümüz dünyasını yeniden inşaya yarayacak çözümler bulmaya çalışmaktadırlar. Zira pek çok insan değerler boşluğunda isyankâr olmaya, doymak bilmeyen bir açlıkla cinsel arzularını tatmine, uyuşturucu kullanma, insanları öldürme ya da intihar gibi ciddi anlamda ahlâkî bir çöküntü içersine sürüklenmeye başladı. Yani dünya bir orman, insan da bir hayvan haline geldi. Bu yüzden insanlığın sorunu, bilimsel ve teknolojik gelişimin hayatın yüce amaçları uğruna, insanlığın uzun soluklu değerleri anlamına gelen ahiret adına nasıl kullanılacağıdır.